

تحلیل مولفه های تاثیرگذار آمایش منطقه مرزی بر مناسبات ایران و عراق

زهرا صابر^۱، محمد اخباری^۲، عبدالرضا فرجی راد^۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۲/۰۹

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۳/۱۱

چکیده

مناطق مرزی به عنوان مناطق شاخص جغرافیایی در مباحث ملی و بین المللی از جایگاه ویژه ای برخوردارند، زیرا این مناطق همواره دستخوش رخدادهای سیاسی و نظامی بوده اند. مناطق مرزی در ایران به دلیل برخورداری از حساسیت های ژئوپلیتیکی نیز همواره در معرض این رخدادهای قرار گرفته اند و اهمیت این مناطق، بر ضرورت آمایش صحه می گذارد. از آنجا که آمایش مناطق مرزی نوعی برنامه ریزی راهبردی در فضاهای مرزی کشورها است، آمایش مناطق مرزی در ایران نیز به دلیل وجود مرزهای طولانی و قرارگیری بیش از نیمی از استان ها در مجاورت مرزهای مشترک با کشورهای همجوار، از جایگاه ویژه ای در نظام برنامه ریزی ملی برخوردار است. در منطقه مرزی عوامل متعددی می تواند به عنوان مولفه های تاثیرگذار آمایش مناطق مرزی مدنظر قرار گیرد تا بر روابط و مناسبات ایران با کشورهای همسایه تاثیرگذار باشد، لذا در مقاله حاضر ضمن تشریح مولفه ها و پایه های نظری آمایش منطقه مرزی، به این سوال پاسخ داده خواهد شد: مولفه های طبیعی و انسانی منطقه مرزی تاثیرگذار بر مناسبات ایران و عراق کدامند؟ روش تحقیق در این مقاله از نوع مطالعات توصیفی-تحلیلی است که در جمع آوری اطلاعات و داده ها از روش کتابخانه ای، اسنادی، پیمایش میدانی با استفاده از ابزار پرسشنامه استفاده گردیده است و برای تحلیل اطلاعات نیز از نرم افزار SPSS بهره گرفته شده است. پس از تحلیل اطلاعات مستخرج از پرسشنامه، نتایج تحقیق حاکی از آن است که بین مولفه های تاثیرگذار آمایش منطقه مرزی و مناسبات ایران و عراق رابطه مثبت و معناداری ($T = 0/55$) وجود دارد و مولفه های طبیعی و انسانی در حد قابل توجهی (درصد های متوسط به بالا) بر مناسبات ایران و عراق تاثیرگذار است.

واژگان کلیدی: آمایش، آمایش منطقه مرزی، مرز، مناسبات ایران و عراق

۱. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

۲. دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

dr.m.akhbari@gmail.com

۳. دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

مقدمه

آمایش در اساس داوطلبانه و اندیشه یک اجتماع و به ویژه رهبران آن، به منظور توزیع مناسب تر فعالیت های اقتصادی و فرهنگی جدید در یک سرزمین است؛ به نحوی که بتوان به پیشرفت هایی جمعی در آن دست یافت (لاکوست، ترجمه سهامی ۱۳۹۱، ۳۸). آمایش سرزمین، تنظیم کنش متقابل بین عوامل انسانی و عوامل محیطی است که به منظور ایجاد سازمان سرزمینی عقلایی مبتنی بر بهره گیری بهینه از استعداد های انسانی و محیطی از طریق افزایش کارایی و بازدهی اقتصادی، گسترش عدالت اجتماعی، رفع فقر و محرومیت و برقراری تعادل و توازن در برخورداری از سطح معقول توسعه و رفاه در مناطق جغرافیایی، ایجاد نظام کاربری اراضی متناسب با اهداف توسعه متعادل و حفظ محیط زیست، ایجاد و تحکیم پیوندهای اقتصادی درون و برون منطقه ای و هماهنگ سازی تاثیرات فضایی - مکانی سیاست های بخشی و سیاست های توسعه مناطق و محورهای خاص، با توجه به اصل وحدت سرزمینی، ملاحظات امنیتی و دفاعی و حفظ هویت اسلامی - ایرانی، به گونه ای عمل می کند که بتواند اهداف چشم انداز بلند مدت توسعه کشور و مدیریت یکپارچه سرزمینی را محقق سازد (ابراهیم زاده، موسوی، ۱۴، ۱۳۹۳). یکی از عرصه های نوین در مطالعات حوزه برنامه ریزی طرح های توسعه کشور، مناطق مرزی است (عندلیب، مطوف، ۵۸، ۱۳۸۸). مناطق مرزی از نقاط حساس و استراتژیک کشور محسوب می شوند، از این حیث آمایش مناطق مرزی از اهمیت ویژه ای برخوردار است (موسوی و همکاران، ۵۵، ۱۳۹۴). امروزه کشورهای مختلف بنا به حساسیت و دغدغه هایی که در زمینه بعد دفاعی و نظامی و امنیتی سرزمین خود دارند به بحث های آمایش مناطق مرزی توجه ویژه ای می کنند (عزتی، حیدری پور، اقبالی، ۱۸۱، ۱۳۹۰). با توجه به تنوع و پیچیدگی مناطق مرزی، عدم تعادل منطقه ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی و حساسیت مناطق مرزی در ایران، وجود طولانی ترین مرزها و تنوع جغرافیایی و قرار گرفتن نیمی از استانهای ایران در مناطق مرزی، وجود یک نظام برنامه ریزی اصولی در این مناطق مهم

است. آمایش در مناطق مرزی نوعی از برنامه ریزی است که می تواند توسعه را با امنیت و نیازهای مناطق مرزی، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند دهد و راهکارهایی برای توسعه مناطق مرزی معرفی کند. ایران و عراق دو همسایه با مرزهای طولانی هستند که در منطقه ژئواستراتژیک خاورمیانه قرار گرفته اند و از موقعیت و شرایط خاصی برخوردارند، این منطقه مرزی به عنوان پدیده ی جغرافیایی موجود در مرز دو کشور، همواره به دو صورت مثبت و منفی روابطشان را تحت تاثیر قرار می دهد، آمایش منطقه مرزی ایران و عراق از آن جهت حائز اهمیت است که می تواند بر مناسبات دو کشور تاثیر بگذارد، اهمیت این موضوع نگارنده را بر آن داشت تا در تحقیق حاضر با توجه به اهمیت آمایش منطقه مرزی و با هدف تبیین عوامل تاثیرگذار آمایش منطقه مرزی بر مناسبات ایران و عراق، درصدد تحلیل تاثیر این مولفه ها بر مناسبات ایران و عراق برآید.

مبانی نظری تحقیق

در این بخش از مقاله با توجه به موضوع، به بیان برخی از ادبیات مرتبط، شامل: آمایش، مناطق مرزی، آمایش مرز و منطقه مرزی خواهیم پرداخت.

آمایش

مفهوم آمایش تلفیقی از سه علم مدیریت و اقتصاد، جغرافیا و جامعه شناسی است (خنیفر، ۱۳۸۹، ۷). این واژه آمایش کلمه نوین فارسی است که از ریشه فعل آمودن و آمدن به معنی آراستن، آمیختن به ریشه در آوردن و آماده کردن است، که از واژه Aménager در زبان فارسی اقتباس شده است (چراغی، ۲، ۱۳۹۳).

در فرهنگ لغات لاروس، آمایش چنین تعریف شده است: بهترین نوع توزیع جغرافیایی فعالیت های اقتصادی با توجه به منابع طبیعی و انسانی.

آمایش به عنوان یک رویکرد، برخوردی است فضایی که توامان برخوردار از چهار ویژگی زیر است:

۱. جامع نگری (جامعیت انضباطهای اساسی توسعه)

۲. کل گرایی (رعایت سطح راهبردی مباحث)
۳. دورنگری (التزام به افق زمانی مشخص)
۴. نتیجه گیری فضایی یا جغرافیایی (در حد جهت گیری های کلی بدون تعیین های مکانی) (محمدخانی، ۳، ۱۳۹۳).

مناطق مرزی

مراد از مناطق مرزی نواحی جغرافیایی مجاور مرز است که شهرها، روستاها و اجتماعات انسانی را در بر می گیرد. از آنجا که مناطق مرزی، دورترین مناطق کشور از مناطق مرکزی می باشند، بیشتر این مناطق در شمار عقب مانده ترین و محروم ترین بخش های کشور هستند مناطق مرزی کشور بخشی از عرصه سرزمین ملی محسوب می شوند که به دلیل موقعیت جغرافیایی خود و دوری از مرکز اصلی سرزمین، شرایط متمایزی را دارا هستند. این مناطق هر چند در یک نگرش پایدار سیستمی، می باید تکمیل کننده نارسایی های درون سرزمینی و مکمل فعالیت های موجود در آن باشند، لیکن به دلیل تعارضات ایجاد شده و گسستگی نظام های عملکردی متقابل، در یک فرایند غیربرنامه ای، نه تنها در جهت ارتقای منافع ملی حرکت نمی کنند، بلکه گاه به عنوان یک تهدید فزاینده علیه امنیت و یکپارچگی سرزمین مادر نیز مطرح می شوند (ایلکا و دین پناه، ۵۶، ۱۳۹۰). بنابراین در مناطق مرزی که منابع در دسترس ندارند مشکلاتی چون وخامت اوضاع اجتماعی و یا نقص عوامل زیر بنایی یک جمعیت روستایی ممکن است سیاسی و بااهمیت نشان داده شود که این خود بر مشکلات زندگی در مناطق مرزی می افزاید و فرصت ها و ظرفیت های موجود را در این مناطق از بین می برد (حافظ نیا و جان پرور، ۱۱۴، ۱۳۹۳).

آمایش مرز و منطقه مرزی

به لحاظ مفهوم آمایش سرزمین ایجاد تعادل بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت تعریف شده و مقوله آمایش، تلفیقی از سه علم اقتصاد، جغرافیا و جامعه شناسی است (اخباری و نامی، ۲۱۰، ۱۳۸۹). آمایش مناطق مرزی یک نوع فن برنامه ریزی است، اما خود بر پایه

های نظری و متدولوژی علمی خاصی متکی است که ضمن تحلیل و تفسیر شرایط و ویژگیهای مناطق مرزی، موانع توسعه و یا امنیت را توأمان در نظر گرفته و برای آنها راه حل های یکپارچه ای ارایه می دهد تا اهداف توسعه و امنیت در مناطق مرزی را بر یکدیگر منطبق سازد. بنابراین می توان "آمایش" را نوعی برنامه ریزی راهبردی - فضایی " و آمایش مناطق مرزی " را نوعی برنامه ریزی راهبردی در فضاهاى مرزى کشورها، دانست (نامی، ۱۳۹۳، ۷).

ویژگی آمایش مناطق مرزی از منظر نظریه پردازان

مهم ترین پایه های نظری توسعه منطقه ای که در آمایش مناطق مرزی تاکنون مورد استفاده قرار گرفته است متکی بر نظریه های مکان مرکزی^۱ و والتر کریستالر^۲، نظریه قطب رشد^۳ فرانسوا پرو^۴، نظریه مرکز - پیرامون^۵ جان فریدمن^۶ نظریه کاربری اراضی یوهان هاینریخ فون تونن^۷ و نظریه جونز و وایلد^۸ متمرکز بوده است که در ذیل به توضیح ویژگی های مناطق مرزی از دید هر یک از آنها پرداخته می شود:

۱. ویژگیهای مناطق مرزی در نظریه مکان مرکزی و والتر کریستالر

بر اساس نظریه مکان مرکزی و والتر کریستالر در یک ناحیه، تعدادی از مکان های مرکزی با خصوصیات سلسله مراتبی مختلف وجود دارند و در نظام فضایی خاصی پراکنده شده اند. این مکان ها دارای مجموعه ای از نقش های، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی می باشند که جهت استفاده مردم ناحیه پس کرانه ارائه می کنند (بهفروز، ۱۳۷۴، ۳۱۶). بنابراین، در این سلسله مراتب نوعی مرزبندی به صورت متداخل در محل تقاطع حوزه های نفوذ مکان های

۱. Central Place Theory

۲. Walter Christaller

۳. Growth Pole

۴. François Perroux

۵. The Periphery- Core Theory

۶. John Freedman

۷. Heinrich von Thunen

۸. Jonse & Wild

مرکزی با یکدیگر وجود دارد؛ عامل تعیین کننده جدایی و مرزبندی، حوزه‌های نفوذ مکان‌های مرکزی دریافت خدمات و سرمایه‌گذاری‌های مربوط به آن است؛ مرزهای زمینی باعث ایجاد گسل و شکاف در نظام فضایی سلسله مراتبی مناطق پیوسته می‌شود و نقاط مرزی از نوعی خصلت انتخاب برخوردار می‌شوند (این که به کدام مرکز نزدیک‌ترند و یا امکانات بیشتر دریافت می‌کنند).

۲. ویژگی‌های مناطق مرزی در نظریه قطب رشد فرانسوا پرو

بر اساس نظریه پرو، رشد به طور همزمان در همه جا ظاهر نمی‌شود؛ بلکه، در قطب‌ها یا مراکز خاصی ظاهر می‌شوند (مینی دهکردی و هاشمیان اصفهانی، ۱۳۸۵، ۴۲). اصطلاح قطبی‌گری بیانگر نفوذی اقتصادی است که یک قطب بر سرزمین‌هایی که آن را احاطه کرده‌اند اعمال می‌کند (لاکوست، ترجمه سهامی، ۱۳۹۱، ۴۲۵). بنابراین، هر قطب، سلسله-مراتبی از مرزبندی را از طریق حوزه نفوذ و حیطه جغرافیایی خود به صورت امواج پی-درپی مشخص می‌سازد و با توجه به میزان قوت قطب رشد، حیطه این مرزبندی‌ها نیز گسترش می‌یابد. به این ترتیب، مرز در مفهوم نظریه قطب رشد، دورترین نقاطی است که شعاع تأثیرات توسعه قطب رشد به آنجا می‌رسد و کم‌ترین بهره‌مندی از تشعشعات توسعه-ای قطب رشد را دریافت می‌کند. به این جهت مناطق مرزی اغلب مناطقی محروم‌تر، توسعه‌نیافته‌تر و عقب‌مانده‌تر به شمار می‌روند.

۳. ویژگی‌های مناطق مرزی در نظریه مرکز-پیرامون جان فریدمن

این نظریه توسط جان فریدمن در سال ۱۹۶۷ مطرح گردید. بر اساس آن، نواحی مرکزی همان مراکز عمده‌ی تحولات و نوآوری هستند و بقیه، نواحی پیرامونی را تشکیل می‌دهند که به نواحی مرکزی وابسته هستند و یک نوع کشمکش و تضاد منافع خاصی بین آنها برقرار است که سرعت توسعه یافتگی در مرزهای پیرامونی بسیار پایین‌تر از مرکز می‌باشد. گرچه این نظریه‌ها به صورت مستقیم به موضوع مناطق مرزی نپرداختند، اما دیدگاه‌هایی نظری در رابطه با پدیده عدم تعادل منطقی‌های را مطرح ساختند که بر نظریه‌ها و دیدگاه‌های نظری مناطق مرزی تأثیرگذار بوده است از بین این نظریه‌ها، نظریه مکان

مرکزی کریستالر و مرکز پیرامون، از جمله نظریه هایی هستند که در این تحقیق از آنها الگو گرفته شد (سعیدی، ترک لشکناری، ۱۳۳، ۱۳۹۲). بنابراین، مرزها به دلیل واقع شدن در مناطق پیرامونی و دور از مرکز مورد بی توجهی کامل قرار می گیرند؛ چرا که، امکان بهره برداری از منابع آنها کم تر از مناطق نزدیک به مرکز است و به دلیل این بی توجهی، منابع موجود این مناطق به سوی مناطق مرکزی تمایل می یابند. در نتیجه، تضاد منافع بین مرکز و نقاط مرزی، خط مرزی ذهنی و در عین حال قابل لمس میان مرکز و پیرامون و کندی توسعه یافتگی در مناطق مرزی مشاهده می شود.

۴. ویژگی مناطق مرزی در نظریه کاربری اراضی یوهان هاینریش فون تونن

فون تونن^۱ آلمانی با انتشار کتاب خود «ایالت منفرد در رابطه با کشاورزی»^۲ اولین اقدام را در زمینه کشف همبستگی الگوهای کاربری زمین با روابط فضایی یک شهر و ناحیه پیرامونش انجام داد (هاگت، ترجمه گودرزی راد ۱۳۷۵، ۲۷۷). مفهوم مرز در این نظریه، با اتکا بر اصل حاکم که اصل سود و صرفه اقتصادی است، حالت ذهنی و تجریدی به خود می گیرد و از دیدگاه اقتصادی تحلیل و تعریف می شود.

۵. ویژگی مرز در نظریه نیلز هانسن

در نظریه نیلز هانسن^۳ مرزها مانع تجارت بین المللی هستند که به واسطه اختلاف نرخ رشد اقتصادی یا تفاوت فرهنگی موجب محدود شدن و یا قطع ارتباطات با همسایگان می شوند و در معرض خطر تهدیدات و تهاجمات نظامی قرار دارند و مادامی که محرومیت به عنوان خصوصیت مناطق مرزی باقی است، این مناطق محروم، توسعه نیافته و پیرامونی خواهند

۱. Johann Heinrich von Thunen

۲. Der Isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft

۳ Niles Hansen

ماند. بنابراین، آسیب دیدگی سازمان فضایی مناطق مرزی از طریق گسستگی در ساختار فضایی آن در اثر مرزهای فیزیکی ایجاد می شود (هانسن^۱، ۱۹۷۸، ۲۵۴).

۶. ویژگی مناطق مرزی در نظریه جونز^۲ و وایلد^۳

به عقیده جونز و وایلد، مناطق مرزی بعنوان مناطق حاشیه ای و توسعه نیافته شناخته می شوند. این حاشیه ای بودن گرچه می تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن، بسیاری از امکانات و قابلیت های آن منطقه را مضمحل می سازد (جونز و وایلد^۴، ۱۹۹۴، ۲۵۹-۲۷۳).

بر اساس عقاید جونز و وایلد، برای برنامه ریزی توسعه مناطق مرزی این اصول باید مورد توجه قرار گیرند:

- مناطق مرزی به عنوان مناطق حاشیه ای و توسعه نیافته باقی می مانند.
- این حاشیه ای بودن گرچه می تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن، قابلیت های زیادی از آن منطقه را مضمحل می سازد.
- برقراری مرز بین دو کشور و تداوم و پیوستگی فضایی که به طور اصولی فضاها را توسعه ی دو کشور را به یکدیگر پیوند می دهند، از هم می گسلند و هر دو منطقه ی واقع در دو سوی مرز به دلیل قطع پیوستگی فضایی به منطقه ای حاشیه ای تبدیل می شوند.
- مناطقی که قبل از برقراری مرز، از نظر فضایی و فعالیت به همدیگر متصل بوده اند، از همدیگر جدا و حاشیه ای می شوند و علت عقب ماندگی این نواحی مرزی نیز حاشیه ای شدن آن ها است.

بنابراین از نظر جونز و وایلد رعایت اصول زیر برای توسعه مناطق مرزی ضروری است:

۱. Hansen
 ۲- Philip N. Jones
 ۳- Trevor Wild
 ۴ Jonse & Wild

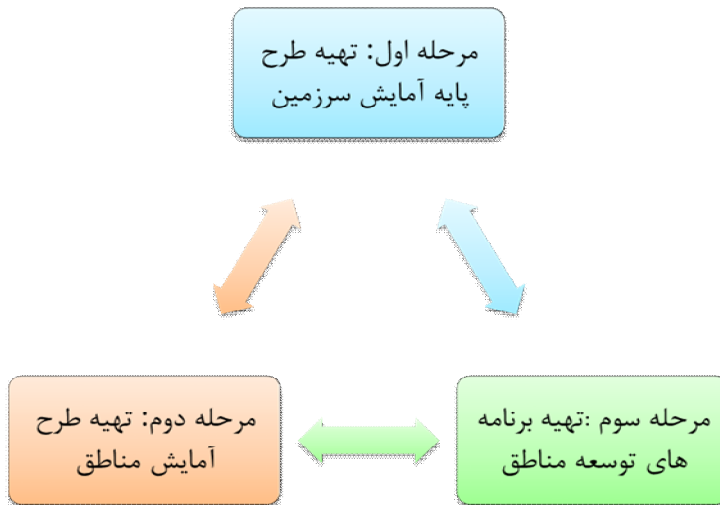
- درک پیچیدگی، گستردگی و تنوع متغیرها و تاثیرات آنها در مرز،
- لزوم تامین شرایط و زیر ساخت های توسعه مرزها،
- ضرورت خروج از انزوا و گسترش ارتباطات با داخل و خارج،
- لزوم پیوستگی مرز با مرکز،
- لزوم حمایت و پشتیبانی های ویژه از این مناطق جهت خروج فروری از محدودیت و دستیابی به توسعه (جونز و وایلد، ۱۹۹۴، ۲۷۰).

تجربه ی آمایش مناطق مرزی در ایران

در ایران نخستین بار که اندیشه برنامه ریزی آمایشی مطرح شد، به اواسط دهه ۱۳۴۰ هجری شمسی بازمی گردد و سپس در بهمن ماه ۱۳۴۵ گزارشی تحت عنوان مسئله افزایش جمعیت شهر تهران و نکاتی پیرامون عمران کشوری توسط مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران انتشار یافت، در آن زمان کشور فرانسه که بمنظور بازسازی های بعد از جنگ جهانی دوم و مسایل ناشی از تمرکز زیاد پاریس به این نوع برنامه ریزی روی آورده بود به عنوان یکی از کشورهای با سابقه و پیشرو در این زمینه به شمار می رفت (نیکس^۱، ۱۹۸۵، ۳۶).

. برنامه آمایش سرزمین با انتشار گزارشها و نقشه های مرحله پایه آمایش سرزمین در دهه ۵۰ آغاز و دفتر آمایش سازمان برنامه و بودجه پس از پیروزی انقلاب و در سالهای ۱۳۶۲ و ۱۳۶۴ آن را به هنگام و اسلامی نمود و در ۵ جلد حاوی گزارشها و نقشه های وضع موجود و خط مشی آینده برای افق ۱۳۸۱ منتشر نمود. در همان سال مرحله دوم آمایش سرزمین توسط دفتر آمایش سازمان برنامه و بودجه آغاز و تهیه طرح آمایش مناطق با روش مکتب اروپایی که تنها بر حسب اطلاعات اقتصادی و اجتماعی بود دنبال گردید. در حالیکه این روش در طی سالهای ۱۳۶۴-۱۳۶۵ در جهان منسوخ و روش جدیدی تحت

عنوان مکتب آنگلو ساکسون که برنامه ریزی آن برحسب آمیخته اطلاعات اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی است، جایگزین مکتب اروپایی گردید. دانشگاه تهران در سال ۱۳۶۳ و ۱۳۶۷ با روش جدید انگلو ساکسون آمایش سرزمین دشت سیستان را به پایان رسانید، به نحویکه نتایج بررسی دانشگاه تهران نشان داد، طرح توسعه محور شرق که تحت عنوان طرح آمایش مناطق توسط دفتر آمایش سازمان برنامه و بودجه پی ریزی شده است به واسطه آن که توانهای طبیعی را نادیده گرفته بود، چقدر با واقعیت فاصله دارد. یافته های دانشگاه تهران در هیأت دولت وقت مطرح و به پیشنهاد دانشگاه تهران ایجاد سازمان عمران سیستان به تصویب هیأت دولت رسید، در سال ۱۳۶۹ وزارت مسکن و شهرسازی نیز بخاطر نتایج مطلوب روش انگلو ساکسون طرح ریزی کالبدی در گیلان و مازندران را با این روش و با همکاری دانشگاه تهران آغاز نمود. دفتر مهندسی و مطالعات سازمان جنگلها و مراتع کشور در سال ۱۳۶۹ و دفتر طرح و برنامه معاونت آبخیزداری وزارت جهاد

سازندگی در سال ۱۳۷۶ طرحهای مشابهی را به واسطه یاری رسانی به طرح آمایش مناطق کشور ولی با عنوانهای متفاوت اخیراً با (GIS) آغاز نمود (بخشنده نصرت، ۷، ۱۳۹۳).

نمودار ۱: فرآیند آمایش سرزمین در ایران

(بخشنامه نصرت، ۱۳۹۳، ۹)

پیشینه تحقیق: در زمینه آمایش مناطق مرزی و همچنین دو کشور ایران و عراق تحقیقات زیادی ارائه شده است، در اینجا در قالب جدول زیر به چند مورد از این تحقیقات اشاره می شود:

ردیف	محقق و سال	یافته ها
۱	یوسف زین العابدین (۱۳۹۴)	نگارنده در کتاب "پیشینه و چشم انداز مرزهای سیاسی با تأکید بر جغرافیای سیاسی دریایی و مرزهای ایران" بیان می دارد: در گذشته برای تامین امنیت در مناطق مرزی نبود تهدید نظامی مطرح بود، در صورتی که اکنون تهدید نظامی در مناطق مرزی جای خود را به بحران های اکولوژیکی، مسائل انواع قاچاق و بی ثباتی های دیگر داده است که برای سازمان دهی آنها، نیاز به برنامه ریزی ملی دو کشور در مناطق مرزی است
۲	محمد حسن نامی و علی محمدپور (۱۳۹۳)	نگارندگان در مقاله ای با عنوان "مقایسه عوامل ثابت ژئوپلیتیکی ایران و عراق" بیان می دارند: ایران و عراق در منطقه خاورمیانه دارای شرایط متفاوتی هستند، بطوریکه مورد توجه قدرت های جهانی قرار گرفته اند، عوامل و ارزش های جغرافیایی دو کشور یکسان نیست، و ایران در این زمینه برتری زیادی نسبت به عراق دارد.
۳	علی امیری و حمید مستجابی (۱۳۹۳)	نگارندگان در مقاله ای با عنوان "شناسایی عوامل جغرافیایی اختلاف بر انگیز در مرز دو کشور ایران و عراق" معتقدند، روابط میان ایران و عراق از زمان استقلال کشور عراق تحت تاثیر اختلاف مرزی دو کشور، به ویژه در شط العرب بوده است. نویسندگان معتقدند جغرافیا مهمترین عامل روابط میان ایران و عراق است. نگارندگان در مقالات خود عوامل ژئوپلیتیکی، ژئو اکونومیکی و ژئو کالچر را به عنوان عوامل جغرافیایی تاثیر گذار در روابط دو کشور بیان می کنند.
۴	محمد حسن نامی و عزت اله عزتی (۱۳۹۱)	نویسندگان در کتاب "تحلیل ژئوپلیتیکی مرز ایران و عراق و تاثیر آن بر امنیت ملی" معتقدند، شناخت ویژگی های طبیعی، انسانی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی کشورها بویژه

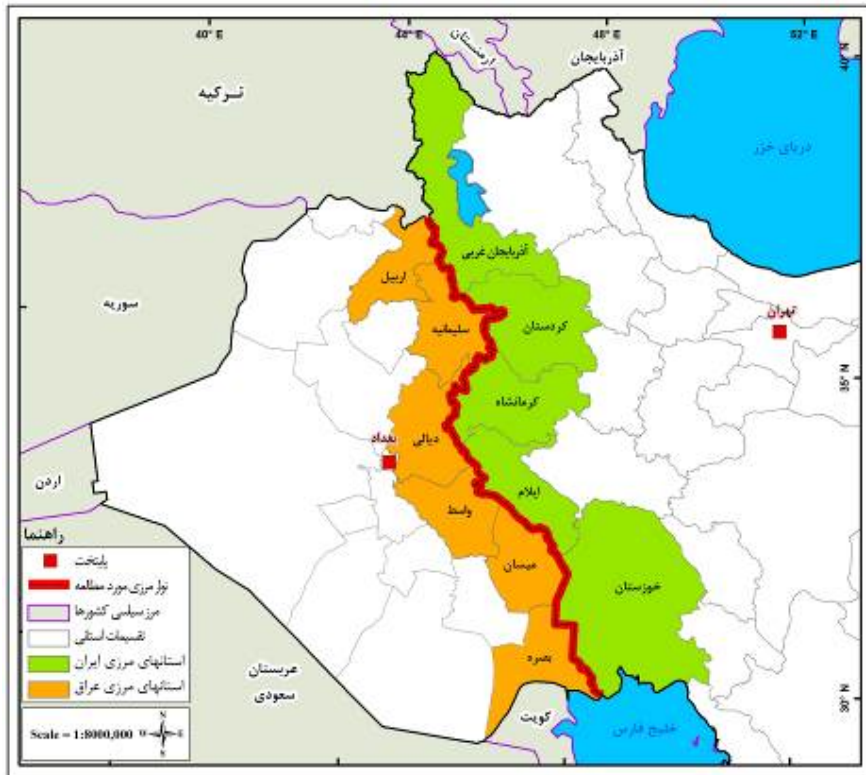
<p>کشورهای همسایه و منطقه ای جزو اولین و اصلی ترین پیش نیازها جهت حرکت در مسیر تامین منافع ملی کشور محسوب می شود.</p>		
<p>ایشان در مقاله ای تحت عنوان "نقش جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه ریزی (مطالعه موردی: مناطق مرزی ایران)" ضمن تبیین جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه ریزی کشور، شناخت عناصر و مولفه آن، چگونگی ارتباط این عناصر با دیگر عناصر نظام برنامه ریزی کشور و شناخت و اهمیت ضرورت پرداختن به آمایش مناطق مرزی را مورد تحلیل قرار می دهند. نتیجه این مقاله نشان می دهد که توسعه و امنیت لازم و ملزوم یکدیگر است.</p>	<p>نصراله عزتی، اسفندیار حیدری پور و ناصر اقبالی (۱۳۹۰)</p>	<p>۵</p>
<p>نگارندگان در مقاله ای با عنوان "تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور" بیان می دارند: توجه بیشتر به مناطق مرزی با توجه به محرومیت زیاد آن مناطق، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. شکل گیری رابطه مرکز پیرامون در داخل کشور، شرایط جدیدی را رقم می زند که این شرایط جدید مراکز را به تجدید نظر در روابط خود با پیرامون وادار می سازد. این رابطه نوین بین مرکز و پیرامون کاملاً با شرایط قبل متفاوت است و به ایجاد همگرایی بین آنها منجر می شود که در صورت توفیق، نگاه جمعیت مرزنشین به سمت درون و همگرایی معطوف می شود، که خود باعث توسعه فضایی مناطق مرزی خواهد شد.</p>	<p>حسین مختاری هشی، مهدی مومنی و مهرداد باقری (۱۳۹۳)</p>	<p>۶</p>

محدوده مورد مطالعه

کشور فعلی عراق در گذر تاریخی بخشی از قلمرو امپراطوری عظیم عثمانی محسوب می گردید که در فراز و نشیب تاریخی همواره دارای تعارضاتی با حکام ایرانی بوده است (قنبری، ۱۹، ۱۳۹۱). این کشور با ایران دارای مرزهای طولانی می باشد، طول مرز مشترک ایران با کشور عراق ۱۶۰۸ کیلومتر است که از مصب رودخانه اروندرود شروع و در امتداد این رودخانه، پس از قطع نهر خین به سوی شمال انحراف مسیر داده و از دال شلمچه تا دال کوشک به صورت خط مستقیم عبور کرده و از داخل هورالعظیم (هور هویزه) می - گذرد. پس از پشت سر گذاشتن عارضه های متعدد جغرافیایی مانند ارتفاعات حمیرین به

جنوب دهلران می رسد و در ناحیه مرزی دهلران از رودخانه میمه تا مسیل پامک (غرب چنگوله)، خط مرزی از پای آخرین ارتفاعات ایلام می گذرد و از آنجا مرز خط الرأس ارتفاعات و خط میانی آب رودخانه ها را طی نموده تا به قصر شیرین می رسد. در محدوده قصر شیرین پس از رودخانه قوره تو، خط الرأس ارتفاعات را تا کوه دالامپرداغ نقطه مرزی مشترک سه کشور ایران، عراق و ترکیه دنبال می نماید (نامی و عزتی، ۲۳۲، ۱۳۹۲).

نقشه ۱: منطقه مرزی ایران و عراق

منبع: ترسیم از نگارندگان

پنج استان، آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه، ایلام و خوزستان مرز مشترک ایران با عراق مرز مشترک دارند. همچنین استانهای اربیل، البصره، سلیمانیه، دیاله، ميسان و واسط

استانهای عراقی هم مرز با ایران می باشند. شهرستان های سردشت، پیرانشهر، اشنویه، ارومیه، سلماس، خوی، سیه چشمه در استان آذربایجان غربی و شهرستان های بانه، مریوان، کامیاران در استان کردستان و شهرستان های قصر شیرین، سرپل ذهاب و سومار در استان کرمانشاه و مهران، دهلران در استان ایلام، و دشت آزادگان و هویزه و آبادان و خرمشهر از شهرستان های مرزی ایران در غرب کشور است (صابر، ۸، ۱۳۹۳). اربیل، البصره، سلیمانیه، بعقوبه، العماره، کوت شهرستانهای مرزی عراق با ایران می باشد.

مولفه های تاثیر گذار آمایش منطقه مرزی بر مناسبات دو کشور

عوامل طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی از مهمترین عوامل تاثیر گذار آمایش منطقه مرزی بر مناسبات ایران و عراق می باشند، در اینجا به تبیین این عوامل خواهیم پرداخت.

عامل طبیعی

رشته کوه های پیرامونی نوار مرزی که مهم ترین عامل را در تأمین امنیت هر کشور از لحاظ فیزیکی برقرار می سازد، هم چون دژی محکم کشور ایران را دربر گرفته و نفوذ به آن را از راه زمین با مشکل مواجه ساخته است (زنگنه، رضایی عارفی، نور محمدی، ۲۸، ۱۳۹۲). ایران با قرار گرفتن بر روی فلات ایران یکی از کوهستانی ترین و ناهموارترین کشورهای منطقه به حساب می آید. موقعیت مرزهای ایران و عراق از تنوع و گستردگی کم نظیری برخوردار است، زیرا در این بخش از مرزها، هم دارای مرزهای محدب، مقعر و هم مستقیم می باشد و علاوه بر کوهستان های سر به فلک کشیده ی مرزی در قسمت های زیادی از مرز نیز رودخانه ها، حائل بین دو کشور هستند.

عامل فرهنگی

مهمترین واقعیت های ژئوپلیتیکی و جغرافیایی مثبت و پیوند دهنده در روابط ایران و عراق را می توان در مواردی نظیر همسایگی، اشتراک مذهبی، (اکثریت شیعه)، تجانس فرهنگی و

تاریخی، اشتراک منافع، وابستگی های جغرافیایی و ژئوپلیتیک دانست، تحولات جدید در عراق بر مبنای عناصر فوق، ایران و عراق را در مسیر همکاری و همگرایی قرار داده است (خسروی، ۱۱۹، ۱۳۹۰). تشابهات فرهنگی و مذهبی دو کشور ایران و عراق به عنوان فرصتی برای ایران در منطقه قلمداد می گردد. علاوه بر مذهب مشترک مرز نشیان ایران و عراق، کرد، عرب و ترکمن از اقوام مشترک این منطقه مرزی می باشند که زمینه های مناسبات بیشتر را فراهم می سازد.

عامل اقتصادی

در دنیای جدید کشورهای همسایه و هم مرز با یکدیگر در پی رسیدن توسعه از طریق کارکردهای اقتصادی هستند، امروزه فاصله گرفتن مرزهای ایران و عراق از وضعیت امنیتی و دفاعی و تبدیل آن به مرزهای ارتباطی را می توان نتیجه تحولات جدید در عراق و تاثیر آن بر مناسبات میان دو کشور تلقی کرد (محمدی، ۷، ۱۳۹۳). از ظرفیت های مجاورت استانهای دو طرف مرز و نیز اشتراکات فرهنگی و نزدیکی سبک زندگی میان مردم در اطراف مرزهای مشترک باید در جهت همگرایی و روند توسعه اقتصادی بهره جست و با بهره گیری از بازارچه های مرزی و گمرکات در منطقه مرزی ایران و عراق، زمینه ی افزایش تعاملات مستمر و موثر اقتصادی در منطقه مرزی را فراهم نمود.

عامل زیست محیطی

امروزه، منافع مشترک کشورها به صورت فزاینده ای وابسته به همکاری جمعی دولت ها و ملت ها در ارتباط با حفاظت از اکوسیستم کره زمین می باشد. در این میان، مسایل زیست محیطی به دلیل ویژگی های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... جلوه ویژه ای از تعامل منافع مشترک کشورها را به نمایش می گذارد (زین العابدین و پاک نژاد متکی، ۱۰۳، ۱۳۸۶). در منطقه مرزی ایران و عراق شاهد مشکلات زیست محیطی مانند، مسئله گردغبار، خشک شدن اروند رود، مشکلات و مسائل منابع آبی و... هستیم، اگر دو کشور با همکاری یکدیگر

در جهت کنترل مشکلات زیست محیطی این منطقه، اقداماتی را انجام دهند که با هدف احیای زمین ها باشد، بهترین منطقه برای فعالیت های کشاورزی و باغداری است.

روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله از نوع مطالعات توصیفی-تحلیلی و میدانی می باشد، مطالعات توصیفی از طریق مطالعات کتابخانه ای، به عنوان محور اصلی و اساسی در زمینه دسترسی به اطلاعات و منابع مورد نظر قرار گرفته است. این اطلاعات از طریق مراجعه به کتب، مجلات علمی و پژوهشی، مقالات و سایت های اینترنتی معتبر گردآوری شده است. در ادامه مطالعات میدانی از طریق طرح سوالات در قالب پرسشنامه و جمع آوری پاسخ های مستخرج صورت پذیرفت.

در این پرسشنامه نگارنده درصدد بررسی میزان همبستگی بین مولفه های تاثیرگذار آمایش منطقه مرزی و مناسبات ایران و عراق در قالب سنجش ارتباط عوامل طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی (به عنوان مولفه های تاثیرگذار آمایش منطقه مرزی) و مناسبات طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی دو کشور ایران و عراق برآمده است. جامعه آماری در این مقاله، اعضای انجمن ژئوپلیتیک ایران (تعداد ۵۳۰ نفر) می باشند. انتخاب حجم نمونه به صورت سیستماتیک و تصادفی از طریق فرمول کوکران بوده است. روایی پرسشنامه با توزیع بین تعدادی از اساتید و متخصصین جغرافیای سیاسی انجام شد، پایایی آن نیز از طریق آلفای کرونباخ و به میزان ۰/۸۳ مورد تایید قرار گرفته است. یافته های مقاله با استفاده از نرم افزار SPSS تحلیل و جهت اثبات از آزمون رگرسیون Enter بهره گرفته شد.

یافته های توصیفی

ویژگی های عمومی جامعه مورد بررسی

همانطور که بیان شد حجم نمونه در این پژوهش ۲۲۳ نفر از اعضای انجمن ژئوپلیتیک ایران می باشند. در مورد اطلاعات شخصی و توصیف حجم نمونه، مولفه هایی چون: سن،

سطح تحصیلات در پرسش نامه گنجانده شده است. ویژگی های عمومی جامعه مورد بررسی در جدول زیر به نمایش درآمده است:

جدول ۱: ویژگی های عمومی جامعه مورد بررسی

سن	شرح	۲۰ تا ۳۰	۳۰ تا ۴۰	۴۰ تا ۵۰	۵۰ و بالاتر
	درصد	۵۱/۵	۳۱/۳	۱۴/۱	۳/۱
جنسیت	شرح	مرد		زن	
	درصد	۷۵/۸		۲۴/۲	
تحصیلات	شرح	دانشجوی کارشناسی ارشد	کارشناس ارشد	دانشجوی دکتری (استادیار)	دکتری (دانشیار)
	درصد	۲۵/۳	۲۱/۲	۳۳/۳	۱۵/۲
	دکتری (استاد)				۱
					۴

یافته های استنباطی

برای آزمون فرضیه تحقیق "مولفه های جغرافیایی آمایش منطقه مرزی می تواند بر مناسبات ایران و عراق تاثیر گذار باشد" با توجه به موضوع پژوهش، ۲۵ مولفه در قالب پرسش از طریق پرسشنامه بیان شد تا در نهایت نتایج فرضیه مورد ارزیابی قرار گیرد. در ادامه پرسشنامه تحقیق و نظرات جامعه آماری پیرامون میزان همبستگی مولفه های تاثیر گذار آمایش منطقه مرزی و مناسبات ایران و عراق به نمایش در آمده است:

جدول ۲: نظرات جامعه آماری پیرامون میزان همبستگی مولفه های تاثیر گذار آمایش منطقه مرزی و مناسبات ایران و عراق

تاثیر هر یک از مولفه های تاثیر گذار آمایش منطقه مرزی بر مناسبات ایران و عراق مشخص نماید.					
درصد ها					مولفه ها
خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱۵/۱	۳۷/۴	۲۹/۳	۱۱/۱	۷/۱	توپوگرافی منطقه مرزی
۳۱/۳	۳۷/۵	۲۳/۲	۷	۱	رودخانه های مشترک منطقه مرزی
۱۸/۲	۳۴/۴	۲۸/۳	۱۴/۱	۵	نوع اقلیم منطقه مرزی
۱۸/۲	۳۱/۳	۳۷/۴	۱۱/۱	۲	عمق نوار منطقه مرزی
۱۵/۲	۴۲/۴	۲۳/۲	۱۶/۲	۳	گذرگاه های منطقه مرزی
۱۹/۲	۲۴/۳	۳۳/۳	۲۰/۲	۳	تاریخ و قدمت منطقه مرزی

۲۶/۳	۲۸/۴	۳۱/۳	۱۲/۱	۲	پراکندگی نقاط شهری و روستایی منطقه مرزی
۲۷/۳	۴۱/۴	۱۸/۲	۸/۱	۵/۱	بازارچه های منطقه مرزی
۳۱/۳	۴۳/۴	۱۴/۱	۸/۱	۳	وجود مراکز استراتژیک منطقه مرزی
۳۰/۳	۲۹/۳	۳۲/۳	۶/۱	۲	معاهدات و تفاهم نامه های مشترک منطقه مرزی
۳۳/۳	۳۵/۳	۲۵/۳	1/4	۲	مشکلات زیست محیطی اروندرود و منطقه مرزی
۴۱/۴	۳۳/۳	۱۶/۲	۷/۱	۲	مساله ریزگردها و گردغبار منطقه مرزی
۳۹/۴	۳۵/۴	۲۰/۲	۴	۱	منابع مشترک منطقه مرزی
۱۷/۲	۳۹/۴	۲۷/۳	۱۳/۱	۳	وجود مراکز صنعتی منطقه مرزی
۱۱/۱	۱۷/۲	۴۵/۴	۱۹/۲	۷/۱	آثار و نمادهای مشترک منطقه مرزی
۲۹/۳	۳۹/۴	۲۵/۳	۴	۲	همگرایی مذهبی دو سوی منطقه مرزی
۲۶/۳	۳۹/۴	۲۶/۳	۷	۱	اختلافات مذهبی دوسوی منطقه مرزی
۳۶/۴	۲۹/۳	۲۳/۲	۸/۱	۳	همگرایی قومی دوسوی منطقه مرزی
۳۸/۴	۳۲/۲	۱۷/۲	۶	۶	اختلافات قومی دوسوی منطقه مرزی
۳۳/۳	۳۸/۴	۲۱/۲	۶/۱	۱	تحولات کردستان و منطقه مرزی
۱۹/۲	۲۹/۳	۳۶/۴	۱۰/۱	۵	مساله پان عربیسم و اعراب منطقه مرزی
۱۵/۱	۳۹/۵	۲۶/۳	۱۵/۱	۴	ترددهای مرزی میان طوایف منطقه مرزی
۳۱/۳	۲۶/۳	۳۳/۳	۶/۱	۳	تعاملات اقتصادی بین مرزنشینان منطقه مرزی
۳۱/۳	۳۶/۴	۲۲/۲	۸/۱	۲	راهبرد قدرت های منطقه ای و منطقه مرزی
۳۸/۴	۳۲/۳	۲۲/۲	۵/۱	۲	راهبرد قدرت های فرامنطقه ای و منطقه مرزی

بر اساس مطالعات میدانی، از منظر پاسخگویان مولفه های اختلافات قومی دوسوی منطقه مرزی (بیش از ۸۸٪ متوسط به بالا)، همگرایی قومی دوسوی منطقه مرزی (بیش از ۸۸٪ متوسط به بالا)، راهبرد قدرت های فرامنطقه ای و منطقه مرزی (بیش از ۹۲٪ متوسط به بالا)، راهبرد قدرت های منطقه ای و منطقه مرزی (بیش از ۸۹ درصد متوسط به بالا)، تعاملات اقتصادی بین مرزنشینان منطقه مرزی (بیش از ۹۰٪ متوسط به بالا)، اختلافات مذهبی دوسوی منطقه مرزی (بیش از ۹۲٪ متوسط به بالا)، تحولات کردستان و منطقه مرزی (بیش از ۹۲٪ متوسط به بالا)، همگرایی مذهبی دو سوی منطقه مرزی (بیش از ۹۴٪

متوسط به بالا)، منابع مشترک منطقه مرزی (بیش از ۹۵٪ متوسط به بالا)، وجود مراکز استراتژیک منطقه مرزی (بیش از ۸۸٪ متوسط به بالا)، رودخانه های مشترک منطقه مرزی (بیش از ۹۲٪ متوسط به بالا)، بازارچه های منطقه مرزی (بیش از ۸۷٪ متوسط به بالا)، عمق نوار منطقه مرزی (بیش از ۸۷٪ متوسط به بالا)، مشکلات زیست محیطی اروندرود و منطقه مرزی (بیش از ۹۴٪ متوسط به بالا)، معاهدات و تفاهم نامه های مشترک منطقه مرزی (بیش از ۹۲٪ متوسط به بالا) بیش از سایر مولفه ها بر مناسبات ایران و عراق تاثیر گذارند.

جدول ۳: نتایج ماتریس همبستگی بین مولفه های تاثیر گذار آمايش مناطق مرزی و مناسبات ایران و عراق

متغیر	مولفه های آمايش منطقه مرزی
مناسبات ایران و عراق	**۰/۰۰۴

$$**P \leq 0.05$$

نتایج ماتریس همبستگی بین مولفه های تاثیر گذار آمايش مناطق مرزی و مناسبات ایران و عراق نشان می دهد که بین مولفه های آمايش مناطق مرزی و مناسبات ایران و عراق رابطه مثبت و معنا دار (۲ = ۰/۵۵) وجود دارد.

جدول ۴: نتایج رگرسیون Enter جهت بررسی همبستگی مولفه های تاثیر گذار آمايش منطقه مرزی و مناسبات ایران و عراق

F(DF)	T	BETA	Adjusted R Squar	R ^۲	R	مولفه های تاثیر گذار آمايش
۴۳/۵	۹/۷	۰/۵۵	۰/۳	۰/۳۱	۰/۵۵	مناسبات ایران و عراق

نتایج رگرسیون Enter جهت بررسی همبستگی مولفه های تاثیر گذار آمايش منطقه مرزی و مناسبات ایران و عراق نشان می دهد که این مولفه ها به میزان ۰/۳۱ با مناسبات ایران و عراق مرتبط است. بنابر این مولفه های تاثیر گذار (Beta = ۰/۵۵، $p \leq 0.05$) ارتباط

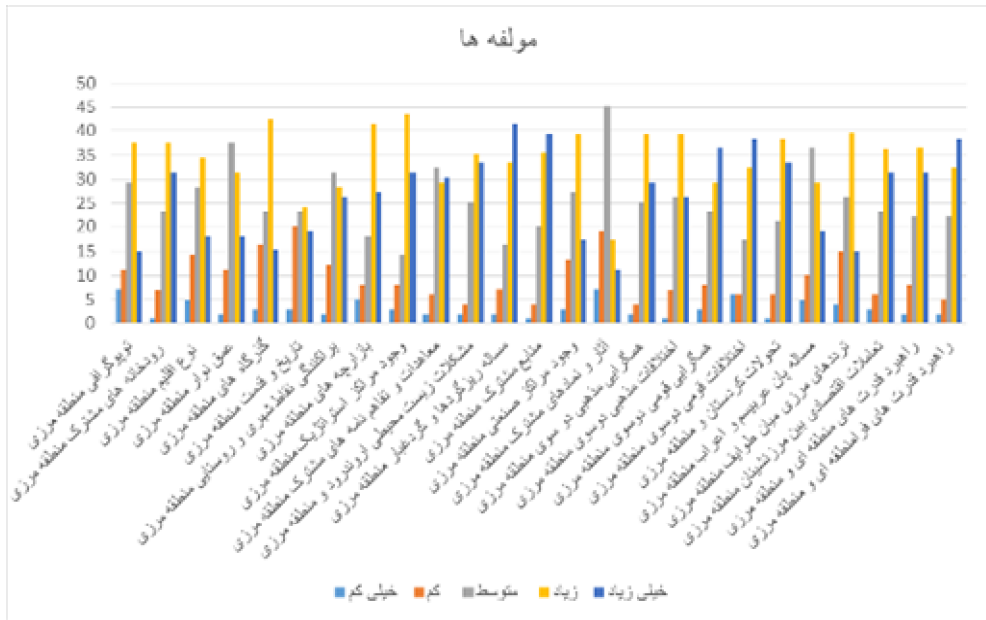
مثبت و معنا داری با میزان مناسبات دارد، یعنی با افزایش یک واحد انحراف استاندارد در نمره ایجاد مناسبات، نقش مولفه های آمایش منطقه مرزی به میزان ۰/۵۵ افزایش می یابد.

نتیجه گیری

موضوعات مورد بررسی در مطالعات مرزی تنها به خطوط مرزی اختصاص ندارد، بلکه پسکرانه های خطوط مرزی هر کشوری، به مثابه عامل تأمین کننده امنیت خطوط مرزی، دارای درجه بالایی از اعتبار می باشد. ویژگی های جمعیتی مناطق مرزی از قبیل مذهب، قومیت، زبان و بافت اجتماعی و ویژگی های جغرافیایی مناطق مرزی از قبیل طول و نوع مرز، مجاورت با کانون های بحران، مناطق مرزی مورد اختلاف، وجود تأسیسات مهم در منطقه مرزی، جایگاه منطقه مرزی از حیث توسعه یافتگی در ابعاد مختلف و در نهایت ویژگی های منطقه مرزی، از موارد قابل طرح و بررسی در مطالعه محدوده مناطق مرزی به شمار می آیند. از منظر حکومت ها، مناطق مرزی دارای اهمیت هستند، زیرا امنیت و توسعه در این مناطق، می تواند امنیت و توسعه پایدار را به سایر مناطق کشور تعمیم دهد. ضرورت نیل به اهداف توسعه و برقراری امنیت پایدار، آمایش مناطق مرزی را امری اجتناب ناپذیر می نماید. ایران از جمله کشورهایی است که با کشورهای همسایه دارای مرزهای طولانی می باشد و مرز مشترک ۱۶۰۸ کیلومتری با کشور عراق از جمله آنها است. مولفه های متعددی از قبیل مولفه های طبیعی، انسانی، زیست محیطی، اقتصادی و فرهنگی بر روابط دو کشور تاثیر گذار است. آمایش این منطقه مرزی می تواند بر مناسبات دو کشور تاثیر گذار باشد. با توجه به اهمیت موضوع، نتایج تحقیق به دو بخش توصیفی و میدانی تقسیم شده است. در بخش توصیفی تحقیق، به تشریح ادبیات موضوع شده و در ادامه با توجه به اهمیت موضوع آمایش مناطق مرزی، نظریات نظریه پردازان بیان گردیده است و برای تشریح موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه نیز از نقشه GIS استفاده شده است در ادامه نگارندگان عوامل طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی را به عنوان مولفه های تاثیر گذار آمایش منطقه مرزی بر مناسبات دو کشور بیان کردند، برای

تایید و ارزیابی فرضیه و یافته های خود در بخش میدانی تحقیق با توزیع پرسشنامه بین جامعه آماری مشتمل بر اعضای انجمن ژئوپلیتیک ایران که دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری، فارغ التحصیلان و اساتید جغرافیای سیاسی این اعضا را تشکیل می دهند آغاز گردید و پس از جمع آوری، یافته ها مورد بررسی قرار گرفت. نتایجی که از نظرات این جامعه آماری بدست آمد در جدول ۳ در قالب درصد به تفصیل بیان گردیده است.

همانطور که در جدول ۳ نشان داده شد، ۲۵ مولفه شامل: توپوگرافی، رودخانه های مشترک، نوع اقلیم، گذرگاه ها و عمق نوار مرزی، تاریخ و قدمت، پراکندگی نقاط شهری و روستایی، بازارچه ها، وجود مراکز استراتژیک، معاهدات و تفاهم نامه های مشترک، مشکلات زیست محیطی اروندرود، مساله ریزگردها و گردغبار، منابع مشترک، وجود مراکز صنعتی آثار و نمادهای مشترک، همگرایی قومی و مذهبی، اختلافات قومی مذهبی، تحولات کردستان، مساله پان عربیسم، تردهای مرزی تعاملات اقتصادی و راهبرد قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای به عنوان گویه های پرسشنامه، پیش روی پرسش شوندگان قرار داشته است که جملگی از عوامل تاثیرگذار آمایش منطقه مرزی ایران و عراق می باشند. پس از تحلیل یافته های آماری، مشخص گردید جامعه آماری معتقدند مولفه های طبیعی و انسانی در حد قابل توجهی (درصد های متوسط به بالا) می تواند بر مناسبات ایران و عراق تاثیرگذار باشد.

نمودار ۲: نظرات جامعه آماری پیرامون میزان همبستگی مولفه های تاثیرگذار آمایش منطقه مرزی و مناسبات ایران و عراق

پیشنهادات

- با توجه به نتایج پژوهش که نشان داد هم مولفه های طبیعی و هم مولفه های انسانی در حد زیاد می تواند بر روابط دو کشور تاثیر بگذارد، پیشنهاد می شود:
- اعمال استراتژی مناسب از طرف دولتهای ایران و عراق جهت همگرایی قومی و مذهبی میان اعراب و کردهای مرزنشین
 - تسهیل در مراودات و تعاملات اقتصادی مرزنشینان
 - تلاش دو کشور جهت کاهش آلودگی های زیست محیطی ناشی از گردغبار و خشک شدن منابع آبی منطقه مرزی
 - همگرایی منطقه ای دو کشور که این امر زمینه کاهش نفوذ قدرت های فرامنطقه ای در منطقه مرزی را فراهم می نماید.

منابع

- ۱) ابراهیم زاده، عیسی، موسوی، میرنجف (۱۳۹۳) «روش ها و تکنیک های آمایش سرزمین»، انتشارات سمت.
- ۲) اخباری، محمد، نامی، محمد حسن (۱۳۸۹) «جغرافیای مرز با تاکید بر مرزهای ایران» انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۳) امیری، علی و مستجابی، حمید (۱۳۹۳) «شناسایی عوامل جغرافیایی اختلاف بر انگیز در مرز دو کشور ایران و عراق»، مجموعه مقالات همایش مرز نشینی و توسعه پایدار و فرصت های سرمایه گذاری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پارس آباد.
- ۴) ایلکا، شهاب، دین پناه، غلامرضا (۱۳۹۰)، «پهنه بندی سکونت گاههای مرزی کشور از طریق تکنیک رتبه بندی بر اساس تشابه به حل ایده آل»، مجله پژوهشهای ترویج و آموزش کشاورزی، سال چهارم، شماره دوم.
- ۵) بخشنده نصرت، عباس (۱۳۹۳) پارادایم ساختاری بومی سازی طرحهای آمایش سرزمین در ایران، دوازدهمین کنگره جغرافیدانان ایران، دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد.
- ۶) بهروز، فاطمه (۱۳۷۴) «زمینه های غالب در جغرافیای انسانی»، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۷) چراغی، معصومه (۱۳۹۳) «بررسی آمایشی میداین مشترک نفتی و گازی ایران با کشورهای حاشیه خلیج فارس»، دوازدهمین کنگره جغرافیدانان ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، اسفندماه.
- ۸) حافظ نیا، محمدرضا، جانپور، محسن (۱۳۹۳) «مرزها و جهانی شدن (با نگاهی کوتاه به مرزهای ایران)»، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۹) خسروی، غلامرضا (۱۳۹۰) «چشم انداز عراق آینده، بررسی روندهای داخلی و خارجی»، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۱۰) خنیفر، حسین (۱۳۸۹) «در آمدی بر مفهوم آمایش سرزمین و کاربردهای آن در ایران، مجله آمایش سرزمین، سال دوم، شماره دوم، بهار و تابستان.
- ۱۱) زنگنه اسدی، محمد علی، رضایی عارفی، مرتضی، نور محمدی، علی محمد (۱۳۹۲) «نقش پدیده های ژئومورفولوژی در مسائل دفاعی و امنیتی نواحی مرزی جنوب شرقی کشور با

- استفاده از مدل تحلیلی SWOT»، دو فصلنامه ی ژئومورفولوژی کاربردی ایران، سال اول، شماره اول، بهار و تابستان.
- ۱۲) زین العابدین، یوسف (۱۳۹۴) «پیشینه و چشم انداز مرزهای سیاسی با تاکید بر جغرافیای سیاسی دریایی و مرزهای ایران»، انتشارات دانشگاه آزاد واحد رشت .
- ۱۳) زین العابدین، یوسف و پاکتراد متکی، حمیدرضا (۱۳۸۵) «مقدمه ای بر ژئوپلیتیک زیست محیطی، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست»، دوره نهم، شماره ۲، تابستان.
- ۱۴) سعیدی، علی، ترک لشکناری، علی (۱۳۹۲) «ملاحظات دفاعی امنیتی در آمايش شرق استان هرمزگان (سواحل شمال شرق تنگه هرمز)»، فصلنامه پژوهشهای حفاظتی امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) (سال دوم، شماره ۳، پایانی).
- ۱۵) صابر، زهرا (۱۳۹۳) «تحلیل مقایسه ی اهمیت ژئوپلیتیک مرزهای شرقی و غربی ایران با استفاده از مدل سنجش ماتریس»، مجموعه مقالات همایش مرزنشینی و توسعه پایدار، دانشگاه آزاد واحد پارس آباد.
- ۱۶) عزتی، نصراله، حیدری پور، اسفندیار، اقبالی، ناصر (۱۳۹۰) «نقش جایگاه آمايش مناطق مرزی در نظام برنامه ریزی (مطالعه موردی: مناطق مرزی ایران) فصلنامه نگرشهای نو در جغرافیای انسانی، سال ۳ شماره ۴. پاییز.
- ۱۷) عندلیب، علیرضا، مطوف، شریف (۱۳۸۸) «توسعه و امنیت در آمايش مناطق مرزی ایران، شماره دوازده»، سال ششم، پاییز و زمستان.
- ۱۸) قنبری، سعید (۱۳۹۱) «نگاهی بر روند تعاملات دو کشور ایران و عراق در بهره برداری از منابع مشترک مرزی»، ماهنامه علمی - ترویجی اکتشاف و تولید نفت و گاز. شماره ۹۰.
- ۱۹) لاکوست، ایو (۱۳۹۱)، «از ژئوپلیتیک تا چشم انداز فرهنگ جغرافیا»، ترجمه: سیروس سهامی، انتشارات پاپلی، مشهد.
- ۲۰) مینی دهکردی، علی، هاشمیان اصفهانی، مسعود (۱۳۸۵)، «شناخت محیط ملی؛ اولویتهای توسعه بخش ها در مناطق مختلف ایران»، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، تهران.
- ۲۱) محمدی، احمد (۱۳۹۳) «تحلیل ژئوپلیتیکی روند تغییر ماهیت مرز ایران و عراق بعد از انقلاب اسلامی»، مجموعه مقالات همایش مرزنشینی و توسعه پایدار، دانشگاه آزاد واحد پارس آباد.

- ۲۲) محمدخانی، علی رضا (۱۳۹۳) «نقش ظرفیتهای جغرافیایی و آمایش سرزمین در تدوین برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور»، مجموعه مقالات، دوازدهمین کنگره جغرافیدانان ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.
- ۲۳) مختاری هشی، حسین، مومنی، مهدی، باقری، مهرداد (۱۳۹۳) تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹، شماره سوم، پاییز.
- ۲۴) موسوی، میرنجف، ویسیان، محمد، خلیفی پور، حکیمه (۱۳۹۴) «الویت بندی راهبردهای امنیت پایدار در آمایش مناطق مرزی (مطالعه موردی: کردستان)»، مجله جغرافیای سیاسی، سال اول، شماره دوم، تابستان.
- ۲۵) نامی، محمد حسن و عزتی، عزت اله (۱۳۹۱) «تحلیل ژئوپلیتیکی مرز ایران و عراق و تاثیر آن بر امنیت ملی»، انتشارات داناپناه.
- ۲۶) نامی، محمد حسن و محمد پور، علی (۱۳۹۳) «مقایسه عوامل ثابت ژئوپلیتیکی ایران و عراق»، مجموعه مقالات همایش مرز نشینی و توسعه پایدار و فرصت های سرمایه گذاری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پارس آباد.
- ۲۷) نامی، محمد حسن (۱۳۹۳) «تحلیل آمایش منطقه ای در ایران با تاکید بر مرزهای ج.ا.ایران»، مجموعه مقالات، دوازدهمین کنگره جغرافیدانان ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.
- ۲۸) هاگت، پیتر (۱۳۷۵)، «جغرافیا ترکیبی نو»، ترجمه: شاپور گودرزی راد، سمت.
- ۲۹) Hansen, Niles H. (۱۹۷۸), "Border Regions: A Critique of Spatial Theory and an European Case Study", Human Settlement Systems: International Perspectives on Structure Change and Public Policy, Ballinger Publication Co., ۲۴۶-۲۶۱, Cambridge, UK.
- ۳۰) Jones, Philip N. and Trevor Wild (۱۹۹۴), "Opening the Frontier: Recent Spatial Impacts in the Former Inner-German Border Zone", Regional Studies, Vol. ۲۸.۳, ۲۵۹-۲۷۳.
- ۳۱) Nix, H.A. (۱۹۸۵), "What is Environmental Management", in Environmental Planning and Management, J.J. Basinski and K.D. Cocks, CSIRO, Canberra.

